

Tilan asukkaat

Antti Morottaja

1800-luvun lopulla Sotkajärven rannalle muutti kalastajasaamelainen Antti Juhaniin poika Morottaja eli Menes-Antti (1855–1907) vaimonsa Yrjänän Matin Annan ja lapsiensa kanssa. Tila sai kruununmetsätorpan oikeudet ja nimekseen Sotkajärvi eli Riitala. Tuolloin kentälle nousi jo tupa, navetta, heinälato, aitta ja lampola.

Menes-Antti ei kuitenkaan pystynyt hoitamaan kruunun asettamia velvoitteita ja joutui luopumaan tilasta. Antti kuoli pian tilasta luopumisen jälkeen ja perhe hajosi. Vanhemmat lapset pääsivät kasvattilapsiksi sukulaisille, mutta nuoremmat joutuivat huutolaisiksi.

Menes-Antin lapsia. Kuva: Benjamin Frosterus, 1903. GTK, Vanhatkuvat nro 1049.

Aikion suku

Menes-Antin jälkeen tilan isännäksi asettui Kaapin Jouni eli Jouni Aikio, ja tila säilyi Aikion suvulla miltei sata vuotta. Jounin suku oli alunperinkin Inarista, mutta perhe oli asunut Utsjoen Pulmangissa. Laidunten kulumisen takia isä Annan Kaapi eli Gabriel Aikio ja äiti Vuolabin Ella päättivät muuttaa takaisin Inariin 1800-luvun lopussa Jounin ollessa nuorukainen. Isää houkuttivat etelämmäs myös tarinat Ivalojoen kultalöydöistä.

Annan Kaapi perheineen asettui Ivalojokeen virtaavan Appisjoen suulle perustettuun kruununmetsätorppaan. Elanto saatiin pääosin poroista. Ella ei päästänyt Kaapia kullankaivuuhommiin, mutta suostui sentään myymään kultamiehille ruokaa. Kultamiehet maksoivat tietenkin kullalla ja puheiden mukaan sitä kertyi Kaapille runsaasti. Tarinan mukaan hän kätki kullan rautapataan kahden kiven väliin Appisjoen talolta Hammasjärvelle johtavan polun varteen. Ei tiedetä onko kukaan löytänyt kätköä myöhemmin.

Kaapin Jounin kenttä vuonna 1934. Kuva: Museovirasto, kuvaaja tuntematon.

Kaapin kuoleman jälkeen perhe hajaantui. Jouni Aikio oli hankkinut jo aiemmin vaimonsa Margareeta Jomppasen kanssa oman paikan Ivalon Matista. Laidunmaat eivät kuitenkaan riittäneet Jounin suurelle poroelolle, ja kun Menes-Antti ei pystynyt pitämään Sotkajärven kruununmetsätorppaansa, otti Jouni paikan isännyyden. Niin vaihtui tilan hallitsija Inarin köyhimmästä pitäjän mahtimieheen.

Sotkajärvellä rakennettiin ja raivattiin, otettiin renkejä ja piikoja. Perhekin kasvoi kunnes lapsia oli yhdeksän – Aslakka, Jouni, Elli, Piera, Anni, Ola, Kapriel, Juhan Paulus ja Priita Katri. Perheen ohella karttui myös poroelo. Vuoden 1900 tietojen mukaan Jounilla oli 1500 poroa, mutta myöhemmin jopa kaksinkertainen määrä.

Jounin toiseksi vanhin poika, Jouni hänkin, seurasi isänsä jälkiä. Viimeinen suvun edustaja Pikku-Jounin poika, Pauli Aikio muutti tilalta vuonna 2004.

Tilan elinkeinot

Kulta kiehtoi Kaapin Jounia kuten isäänsäkin jo ennen Ranttilan veljesten kultalöytöä Lemmenjoelta vuonna 1948. Salassa Margareeta vaimoltaan Jouni lähti Ivalojoen kultamaille 1919. Kultaa hän ei kuitenkaan löytänyt. Sai Jouni kuitenkin lopulta oman osansa kullasta, mutta ei vaskaamalla vaan kullankaivajien taskusta. Sotkajärveltä myytiin kaivajille ruokaa ja monet heistä yöpyivätkin tilalla matkalla valtauksilleen.

Kaapin Jouni oli aikansa pororuhtinas, ja poroista saatiin pääelanto. Tilalta myytiin lihaa ja muuta syötävää niin Lemmenjoen kullankaivajille kuin saksalaisjoukoille Jatkosodan aikana. Saksalaisilta saatiin vastineeksi muun muassa kahvia, sokeria, suklaata, tupakkaa ja konjakkia. Sodan aikaan Jounin poroeloa verottivat pakkolunastukset.

Porojen lisäksi tilalla oli muutamia lehmiä ja lampaita. Niiden lannalla saatiin rannan perunaan satokin kasvamaan. Järvissä ja joissa riitti kalaa ja metsissä riistaa.

Kaapin Jouni erotusaidalla. Kuva: Aune ja Vilho Aikion kokoelma.

Pauli ja Pikku-Jouni perkaamassa kaloja. Kuva: Aune ja Vilho Aikion kokoelma.

Sota-aika

Ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan melskeet eivät ehtineet poromaille, mutta paria vuosikymmentä myöhemmin maailman uhkat ulottuivat pohjoiseenkin. Kaapin Jounin asevelvollisuusikäiset pojat, Ola ja Kapriel, toimivat Talvisodan aikana erikoistehtävissä tiedustelijoina ja oppaina, mutta muuten aika meni perheen kannalta vielä jokseenkin kivuttomasti ja poroelokin säilyi lähes koskemattomana.

Jatkosota toi kuitenkin huolet ja murheet Sotkajärvelle. Suru-uutinen kohtasi perhettä syksyllä 1942, kun Juhan Paulus ilmoitettiin kaatuneeksi jossain Itä-Karjalassa. Pohjoisimmassa Lapissa ei ollut varsinaista taistelutoimintaa, mutta kauhua kylvivät neuvostopartisaanien tuhotyöt. Poronomistajia kiusasivat pakkoluovutukset koko Jatkosodan ajan, puolet poroelosta hävisi sodan aikana. Poronhoitotyötkin olivat vaikeita nuorten miesten ollessa sodassa.

Armeijan lyhin ja pisin mies, Pikku-Jouni ja etelänmies. Kuva: Aune ja Vilho Aikion kokoelma.

Jopa hyvän porokoiransa Jouni otti mukaan evakkoon, vaikkei se sallittua ollutkaan. Väärteisä, ministeri Hillilään vetoamalla hän sai koiran evakkojunaan. Kuva: Erik Blomberg 1947.

Jatkosodan päättyessä syksyllä 1944 rauhan luultiin alkavan. Vaikeimmat ajat kuitenkin vasta alkoivat Lapissa, kun sota puhkesi entisten aseveljien, Suomen ja Saksan, välille. Lapin väestöä alettiin evakuoida ja inarilaiset päätyivät Pohjanmaalle. Sinne lähti myös Kaapin Jounin perhe.

Seitsemänkymmentä jo täyttäneelle Jounille evakkomatka oli nöyryyttävä kokemus, sillä Pohjanmaalla tulijat otettiin nuivasti vastaan. Heidät majoitettiin kouluihin ja kirkkoihin, ruoka oli outoa ja vesi juomakelvotonta verrattuna Lapin kirkkaihin lähdevesiin. Jouni ei etelässä kauaa viihtynyt, vaan lähti takaisin Lemmenjoelle. Hän käveli pitkin Pohjanmaan teitä, sai joskus kyydin kuorma-auton lavalla, matkasi kotiutettavien joukkojen mukana junalla niin kauas kuin ehjää rataa riitti. Sieltä taas jalkapellillä eteenpäin ja Vuotsosta porokyydillä perille. Suuri oli Jounin helpotus, kun pihakentän rakennukset olivat koskemattomia.

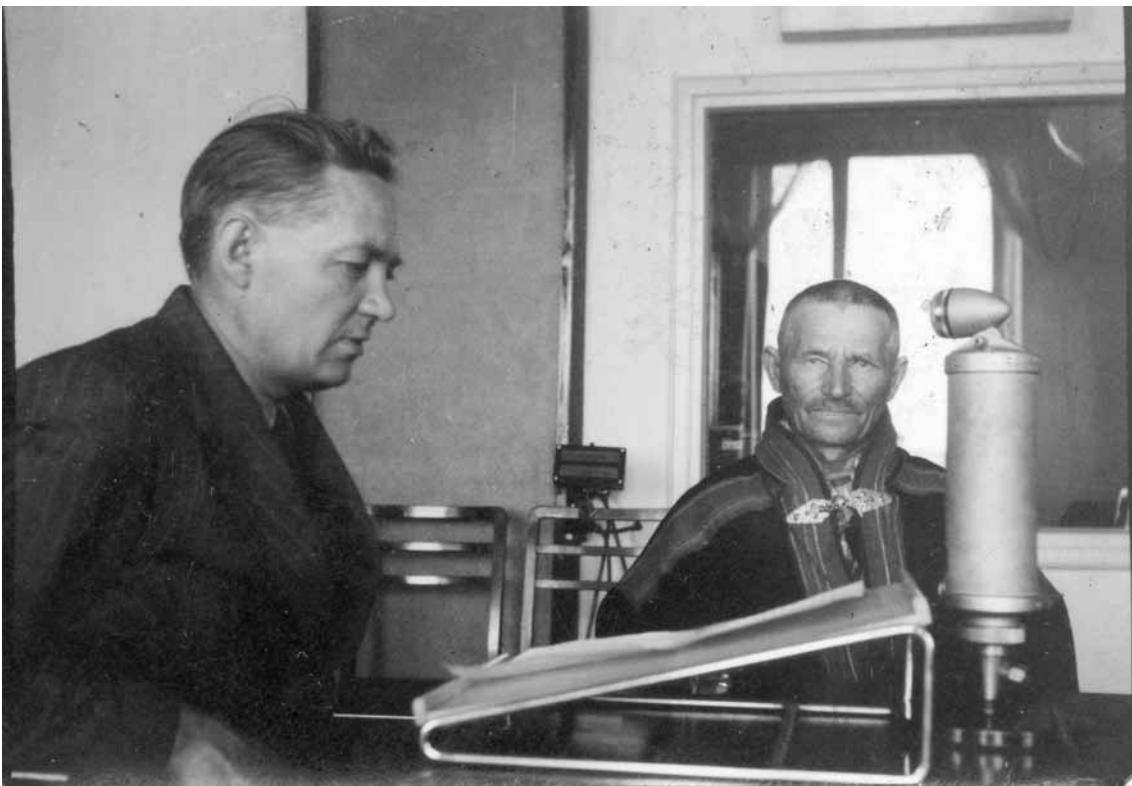
Väärteinä maaherroja, ministereitä ja presidenttejä

Kaapin Jouni oli aikansa tunnetuimpia saamelaisia. Inarissa kävi presidenttejä, maaherroja ja ministereitä ja Jouni vieraili heidän luonaan etelässä. Vuonna 1935 Svinhuvud saapui vierailulle Inarin kirkolle, ja Jouni oli pitäjän mahtimiehenä maamme kolmatta presidenttiä vastassa. Yhdessä Jouni Jomppasen kanssa he luovuttivat Svinhuvudille saamelaisten virallisen anomuslistan. Jouni sai presidentiltä vastineeksi kutsun tulla pääkaupunkiin.

Seuraavana vuonna Jouni perheineen matkusti kolmisenkymmenen muun poromiehen kanssa Helsinkiin poroviikoille. Rovaniemeltä lähteneeseen junaan pakattiin kymmenet porot ja tarvittavat varusteet. Samalla reissulla Jouni perhei-

neen kävi presidentinlinnassa kahvittelemassa ja tapasi siellä oikeusministeri Urho Kekkosen ja Rovaniemen kauppalanjohtaja Kaarlo Hillilän, sittemmin Lapin maaherran ja sisäministerin. Miehet jatkoivat iltaa Kämpissä ja keskinäinen värtisuhde sai alkunsa. Viitisentoista vuotta myöhemmin Jouni tapasi myös presidentti Paasikiven Helsingissä.

Kekkonen vieraili Lapin maaherraksi tällä välin nimitetyn Hillilän kanssa Lemmenjoella parin vuoden päästä. Silloin miehet istuivat iltaa toisenlaisissa olosuhteissa – kotatulilla. Jouni oli tyytyväinen, että oli rakentanut tarpeeksi ison tuvan – siinä sopivat yöpymään niin ministerit kuin muutkin kulkijat.

Kaapin Jouni Yleisradion haastateltavana vuonna 1944. Kuva: Aune ja Vilho Aikion kokoelma.

Filmeissä, radiossa ja lehdissä

Lapissa liikkui toimittajia, valokuvaajia ja filmiväkeä. Tunnettuna hahmona Kaapin Jounia haastateltiin radioon ja hän päätyi Suomen Kuvalehden ja National Geographic Magazinen sivuille. National Geographicissa kerrottiin, että hänet tunnetaan lappalaisten kuninkaana ja että hän on alueen rikkain mies tuhansine poroineen. Toimittajalle hän kertoi muun muassa saamelaisista noidista.

Jouni oli mukana avustajana muutamissa Lapissa kuvatuissa elokuvissa ja filmeissä. Maine

kiiri kauas eteläänkin, ja filmiryhmät ottivat pohjoiseen tullessaan usein yhteyttä Jouniin. Vuonna 1948 kuuluisat elokuvan tekijät Eino Mäkinen ja Erik Blomberg matkustivat Lemmenjoelle kuvaamaan lähinnä kullankaivuusta kertovaa lyhytfilmiä. Kaapin Jouni on filmissä yhdessä pääosassa.

Vuonna 1952 Kaapin Jouni vaimoineen sai elokuvan Valkoinen peura ohjaajalta Erik Blombergiltä kutsun elokuvan ensi-iltaan Lasipalatsiin Helsingissä. Samalla reissulla hän tapasi presidentti Paasikivenkin.

Rakennusten kunnostaminen

Kaapin Jounin tila ostettiin valtiolle vuonna 2002 ja liitettiin osaksi Lemmenjoen kansallispuistoa vuonna 2004. Asuinkentällä on aikojen kuluessa ollut paljon rakennuksia, joista osa on jo hävinnyt. Uusia on rakennettu aina tarpeiden ja varallisuuden mukaan. Vanhojen, jo purettujen rakennusten sijainnin voi todeta kivijalkojen ja vanhojen valokuvien perusteella.

Karjasuoja

Karjasuoja on alun perin ollut yksiosainen. Siihen rakennettiin myöhemmin, Kaapin Jounin vaurastumisen myötä heinäsuoja jatkoksi. Heinäsuoja oli säilynyt hyvässä kunnossa, mutta karjasuojan hirsistä suurin osa oli hyvin lahonneita. Katto oli vuotanut ja sadevesi kastellut hirret pahoin. Lahonneet hirret jouduttiin vaihtamaan samoin kuin huonokuntoinen katto.

Tilan rakennuksista osa oli päässyt huonoon kuntoon, ja niiden kunnostamista varten kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten kunnostamiseen erikoistunut arkkitehtitoimisto Ajantaju teki suunnitelman. Kunnostaminen aloitettiin vuoden 2008 kesällä karjasuojasta.

Karjasuojan savuhormi ja muuripata olivat niin haurastuneita että ne oli pakko purkaa turvallisuuden takia. Kuvat: Metsähallitus.

Asuinrakennus

Haasteellisinta oli asuinrakennuksen kunnostamisen suunnittelu ja toteuttaminen. 1970-luvun ulkolaudoituksen ja sisäseinien lastulevyjen välissä on 1900-luvun alun hirsirakennus. Rakennuksen palauttaminen alkuperäiseen asuunsa ei ollut mahdollista eikä edes kulttuurihistoriallisesti mielekästä. Rakennukseen aikojen kuluessa tehdyt muutokset kertovat kunkin ajankohdan asumisen tarpeista ja asukkaiden mieltymyksistä.

Päärakennus on ollut alun perin maalaa-maton, hirsipintainen ja pitkällä nurkilla sal-vottu. Ikkunat ovat olleet kuusiruutuiset ja kuisti

rankorakenteinen. 1970-luvulla rakennukseen vaihdettiin ikkunat, vuorattiin ulkopuoli laudoilla, sisäpuoli levyillä ja vesikatto huovalla. Kunnos-tusta suunniteltaessa päädyttiin säilyttämään ulkuvuorilaudoitus, mutta sisäpuolen lastulevy-seinät korvattiin kuitulevyllä ja vanerilla. Ainoas-taan yksi sisäseinä oli niin hyvässä kunnossa, että se voitiin jättää hirsipinnalle. Muut seinät olivat täynnä koolausräjäkkeitä. Sisäkaton levyt irrotettiin ja vaihdettiin alkuperäisen kaltaiseksi helmipontti-katoksi.

Päärakennus ennen entisöintiä.

Kuvat: Metsähallitus.

Lakatut kapealautaiset lautalattiat vaihdettiin maalattuihin leveämpilautaisiin lattioihin.

Aitat

Vanhimpia tilan rakennuksista ovat talon takana olevat aitat. Aitoissa on säilytetty vaatteita ja käyttötavaraa. Patsasaitta päärakennuksen ja järven välissä on ollut ruokatavaroiden säilyttämistä varten. Patsasaitassa näkyy vaihteittainen rakentaminen: seinät on vuorattu jäännöslaudoilla. Kaikista aitoista vaihdettiin katot.

Saunat

Rantavyöhykkeen ainut rakennus on entinen sauna, mutta toiminut myöhemmin aggregaattirakennuksena. Rakennuksen maanvaraiset

alimmat hirret olivat painuneet maahan, ja rakennus nostettiin ja kengitettiin ja kattoon vaihdettiin huopa. Nuorempi saunarakennus sijaitsee ylärinteessä, päärakennuksen lähellä. Se onkin kentän uusimpia rakennuksia. Myös siitä jouduttiin korjaamaan katto sekä muutamia lahonneita hirsiiä.

Myös maakellari ja ulkokäymälät korjattiin. Kuvassa pahoin lahonnut maakellari ennen entisöintiä.

Kentän ympärille rakennettiin riukuaita vielä jäljellä olevien ja vanhoissa kuvissa näkyvien aitojen mukaan. Aidan rakentamiseen osallistuivat WWF:n talkooleiriläiset kesällä 2010.

Kuvat: Metsähallitus.

Lemmenjoen kansallispuisto

Kaapin Jounin tila

Suomi |

Kenttä perinnebiotooppina

Monet kasvit hyötyvät ihmisen toiminnasta. Yli sata vuotta on Kaapin Jounin tilalla kuljettu rakennukselta toiselle ja tallaus, niitto sekä karjan ja porojen laidunnus on edesauttanut monia lajeja säilymään alueella. Pihapiiri on muokkautunut niittymäiseksi, arvokkaaksi perinnemaisemaksi. Kentällä viihtyy monia huomionarvoisia lajeja, joista merkittävin on pieni ketonoidanlukko. Miellyttävää kumariinin tuoksua alueelle leviää niittymaarianheinästä, jota kasvaa laajalla alueella kentän alaosassa.

Kaapin Jounin kenttää hoidetaan vuosittain niittämällä. Kuvat: Metsähallitus.

